
**МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ
І УКРАЇНА
МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА
И УКРАИНА
INTERNATIONAL STANDARDS OF HUMAN RIGHTS
AND UKRAINE**

**ШЛЯХИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ
СТОСОВНО ДИТИНИ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА**

К.Є. Демиденко

*старший викладач кафедри теорії та історії держави і права
Київської державної академії водного транспорту
ім. гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного*

Постановка проблеми. Однією з загальнолюдських цінностей, притаманних сучасним демократичним країнам, є особливе ставлення держави і особливий захист прав дитини. Дитина як суб'єкт права потребує: по-перше, виокремлення саме як специфічного суб'єкта, а, по-друге, додаткової і постійної законодавчої підтримки з боку держави. А оскільки суспільство постійно прогресує, права дитини повинні знаходити все більший захист з боку держави. На нашу думку, без врахування та втілення (імплементациї) в національне законодавство міжнародних стандартів щодо прав дитини, повне розкриття правового статусу останньої є неможливим.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням й розробкою питань імплементациї міжнародних стандартів щодо прав людини – у більш широкому розумінні, прав дитини – у вузькому, до норм національного законодавства займалися такі науковці, як: Ю.М. Колосов, С.В. Червоненко, П.М. Рабінович, О.І. Вінгловська, Маріан Балцерек та інші. Також реальний стан прав дитини в національному законодавстві після імплементациї відповідних міжнародних стандартів висвітлюється у щорічних доповідях і у висновках комплексних моніторингових щодо стану дотримання прав дітей в Україні. Проте на сьогодні залишається чимало питань, які потребують доробки, удосконалення і послідуєчого застосування в національному законодавстві. На нашу думку, має сенс в удосконаленні норм національного законодавства спиратись також на позитивний і вдалий досвід іноземних держав у вирішенні кола схожих проблем.

Метою статті є короткий аналіз фундаментальних стандартів щодо прав дитини, зазначених у Конвенції ООН про права дитини 1989 р. та оцінка імплементациї зазначених стандартів у національному законодавстві з метою послідуєчого удосконалення його норм.

Основні результати дослідження. Дитина – це рівноправний дорослому суб'єкт, окрема людська істота [7, с. 5], зі своїми потребами, інтересами, правами. Специфічність дитини як правового суб'єкта полягає в неможливості останньої внаслідок її фізичної і розумової незрілості, самостійно реалізувати всі притаманні їй права. Так, універсальні правові норми, які складають Конвенцію про права дитини 1989 р. (далі – Конвенцію), регулюють однаковою мірою всі права (громадянські, політичні, економічні, соціальні і культурні [16, с. 409-410; 8, с. 36]), притаманні дитині. Саме тому, допомога дитині в реалізації нею будь-якого права, не може прирівнюватись до обмеження правоздатності дитини. Як було зазначено вище, Конвенція не визнає ніякої ієрархії у правах дитини: жодне з прав не може бути відокремлене від інших. Якщо виходити з позицій, що права дитини розглядаються як складова частина прав людини, то класифікація прав людини повинна відповідно поширюватись й на права дитини. Отже, не загострюючи увагу на дослідженнях щодо різноманітних прав людини, в нашому випадку прав дитини, на всіх суперечках [11, с. 19-20; 3, с. 56-57] щодо ролі та позиції, притаманної правам дитини, вважаємо, що всі права дитини повинні мати однакове значення.

Враховуючи всі права, якими наділяється будь-яка дитина, оптимальною вважаємо класифікацію прав дитини, представлену польським дослідником Маріаном Балцерком [19]: а) право дитини, пов'язане з громадянством; б) право дитини користуватися всіма правами без огляду на походження, народження, стать, національність, віросповідання, суспільне положення, освіту, професію; в) право дитини на особливий захист з боку сім'ї, суспільства та держави; г) право дитини на прізвище і громадянство; ґ) право дитини на охорону здоров'я, відпочинок і розваги; д) право дитини на гармонійний розвиток в умовах моральної та матеріальної безпеки в сім'ї і опіку суспільства та держави у випадку браку сім'ї; е) право дитини на охорону від занедбання, деморалізації і жорстокості; є) право дитини на освіту; ж) право дитини користуватися здобутками культури і на творчу участь у розвитку національної культури; з) право дитини на особливу опіку і виховання з приводу фізичної та розумової відсталості або суспільної невлаштованості; и) право дитини на захист від будь-якої дискримінації, від роботи, початку роботи перед досягненням відповідного мінімального віку, а також на спеціальний захист праці в період неповноліття.

Ст. 1 Конвенції визначає дитиною «кожну людську істоту до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше». Дана норма – це результат надзвичайно складної і делікатної процедури примирення протилежних думок щодо захисту дитини до народження (цитоване посилання на це міститься у преамбулі у лапках) [9, с. 17].

Якщо говорити про початок права дитини на життя, тобто чи наділяється дитина правом на життя до початку свого народження чи з моменту народження, то з цього приводу продовжують вестись дискусії. Для визначення права на життя існують дві основні і протилежні концепції: ембріональна (від лат. *embryo* – зародок) і натусіальна (від лат. *natus* – народжений). З назв даних концепцій випливає, що ембріональна – визнає момент появи права людини на життя з зачаття, а натусіальна – з народження. Так, прихильники першої концепції [13, с. 50; 1; с. 6-7] не мають чітко встановленого моменту появи у зародка права на життя. Той факт, що право людини на життя виникає з моменту народження, серед при-

хильників ембріональної концепції не викликає заперечень, утім сам момент виникнення даного права визиває суперечки всередині представників даної школи: буде це власне момент зачаття чи якийсь інший момент. Друга концепція – натурсiальна або концепція «умовної правоздатності» [17, с. 79-80; 2, с. 106-107] є більш прийнятною, «адаптованою» з точки зору юридичної науки: лише та дитина, яка народилась має право на життя.

На нашу думку, більш прийнятною є ембріональна концепція, і незважаючи на той факт, що сьогодні народження дитини вважається тим наявним моментом, який визначає існування нової людини з точки зору права [18, с. 137], вважаємо, що право особи на життя є гідне охорони вже з моменту зачаття.

Представники ембріональної концепції користуються в основному медичним та теологічним обґрунтуванням своїх результатів. Зокрема, на захист позицій ембріональної концепції медики пропонують аргумент: у 6 тижнів у ембріона можна зняти енцефалограму мозку [5, електронний ресурс], що відповідно дає підставу думати, що в 6 тижнів ембріон має мінімальний рівень свідомості, проте, прийнято вважати, що ембріон людини – це ще не сама людина. В той час як твердження, що при встановленні моменту смерті, допоки мозок людини живий, вона залишається суб'єктом права, визначається константою, визнання живим ембріона людини таким чомусь не розглядається.

Маємо думку, що даний стандарт: належний правовий захист дитини як до, так і після народження, зазначений у преамбулі Конвенції у лапках, в іншій інтерпретації – момент визначення початку права дитини на життя не можна назвати таким, що повною мірою втілений у національне законодавство. Ми не можемо дати повну оцінку ступеня імплементації даного стандарту, оскільки з точки зору національної правової системи сталою продовжує залишатись точка зору про визнання за дитиною будь-яких прав тільки після народження останньої.

Стандарт, закріплений у п. 2 ст. 6 Конвенції про забезпечення «у максимально можливій мірі виживання та здорового розвитку дитини», який є логічним продовженням попереднього стандарту, виконується Україною як державою-сторонаю зазначеного документу не повною мірою. За офіційними даними державних органів, рівень природного спаду населення в Україні є найбільшим у Європейському регіоні, проте з 2006 року за статистичними даними [4, електронний ресурс], намітилася позитивна тенденція зменшення природного спаду населення, в основному, за рахунок підвищення кількості новонароджених до 9,8. Таким чином, міжнародний стандарт про невід'ємне право кожної дитини на життя, виживання і здоровий розвиток (ст. 6) імплементовано в національне законодавство частково, адже залишається чимало проблем, зокрема, в застарілих нормах законодавства щодо охорони здоров'я. Маємо думку, що стан зазначеного законодавства, якщо робити прив'язку до права будь-якої дитини на життя, виживання і здорового розвитку, а також враховуючи позитивні тенденції щодо зниження рівня дитячої смертності та негативні – щодо умов для нормального функціонування медичних закладів, низької якості доступних вітчизняних медичних препаратів, елементарних знань медичного персоналу про стандарти дотримання прав дитини у межах виконання професійних обов'язків, можна оцінити як задовільний.

Реалізувати право на життя можливо лише в разі цілісного підходу до виконання всіх інших положень Конвенції, включаючи здійснення права дітей на

охорону здоров'я, належне соціальне забезпечення, відповідний рівень життя, якісну освіту та здоровий відпочинок (ст.ст. 24, 27, 28, 29, 31), а також при дотриманні батьками своїх обов'язків та надання державою їм допомоги і якісних послуг в утриманні і вихованні дітей (ст.ст. 5, 18) [6, електронний ресурс].

Наступний стандарт, який хотілось би виокремити – стандарт про право дитини на захист індивідуальності, виражений у ст.ст. 7, 8 Конвенції: «дитина має бути зареєстрована зразу ж після народження і з моменту народження має право на ім'я і набуття громадянства, а також, наскільки це можливо, право знати своїх батьків і право на їх піклування»; «дитина має право на збереження своєї індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки». В національному законодавстві цей стандарт, а точніше перша його частина, зафіксований у ст. 144 Сімейного кодексу (далі – СК): «батьки зобов'язані невідкладно, але не пізніше одного місяця від дня народження дитини, зареєструвати народження дитини в державному органі реєстрації актів цивільного стану». Що стосується громадянства, то його дитина отримує вже за фактом народження. Немає проблем з набуттям громадянства й під час усиновлення. Проте, маємо думку, що норми СК вступають у протиріччя з нормами Конвенції щодо другої частини вказаного стандарту.

Усиновленням одночасно встановлюються і припиняються певні відносини. З моменту, коли рішення про усиновлення набирає чинності, між усиновлювачем і дитиною виникають правовідносини, аналогічні батьківським навіть тоді, коли усиновлювачі не записані матір'ю, батьком дитини. Втім, одночасно припиняються всі правовідносини між дитиною і її батьками (одним із них), а також іншими кровними родичами. Тобто, з однієї сторони існує таємниця усиновлення, яка охороняється законом (ст.ст. 226-228 СК, ст. 168 КК), а з іншої – порушується право дитини на збереження своєї індивідуальності (ст.ст. 7, 8 Конвенції), що є не менш важливим. У випадку усиновлення дитини зміною її імені, прізвища, місця народження і дати народження, обмежується право дитини на сімейні зв'язки, тобто на контакт з біологічними батьками (одним із них), а також кровними родичами (бабою, дідом, братами, сестрами тощо). Дитина, втрачаючи всі правові зв'язки з попередньою сім'єю, в такий спосіб повністю з неї вилучається. Ця особливість – без збереження правових зв'язків дитини при усиновленні з попередньою сім'єю, була притаманна Кодексу про шлюб та сім'ю (далі – КпШС) України. Зараз положення про так зване «повне» усиновлення містить норма ч. 1 ст. 232 СК.

Новий СК, у порівнянні з КпШС, передбачає й можливість «неповного» усиновлення дитини [12, с. 12; 14, с. 473], тобто такого, яке не перериває правового зв'язку між дитиною та її родичами за походженням, що на нашу думку, є однією з можливих гарантій збереження права дитини на індивідуальність.

Підтримуємо пропозицію [10, електронний ресурс] щодо розширення норм національного законодавства положеннями, що гарантували б усиновленим дітям (при бажанні отримання подібної інформації, діти, по досягненні 18 років мають наділятися вказаним правом) збереження, а потім отримання доступу до інформації про їх кровну сім'ю, справжню дату народження та місце народження, якщо їх було змінено усиновленням. Зберігати таку інформацію мають архіви при відділах РАЦСів. У зв'язку з вищезазначеним пропонуємо доповнити ст. 230 СК ч. 4 наступного змісту: «4. Особа, яка досягла повноліття, має право подати до

суду заяву на отримання інформації про справжнє місце народження та дату народження, якщо її місце народження та дата народження були змінені усиновленням» та ст. 231 СК ч. 5; 5. Особа, яка досягла повноліття, має право подати до суду заяву для отримання інформації про її справжніх батьків». Так, автор статті стоїть на позиціях, що дитина, яка була усиновлена, повинна знати про своє право на отримання інформації про свою кровну сім'ю, справжнє дату народження та місце народження, якщо їх було змінено усиновленням, і отримання вказаної інформації після досягнення повнолітнього віку. Також маємо думку, що саме в такий спосіб буде збережено право дитини на захист своєї індивідуальності, і відповідний міжнародний стандарт буде повною мірою імplementовано до національного законодавства.

Стандарт, закріплений ст. 19 Конвенції: «вжиття всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину», який у національному законодавстві не знайшов відповідного закріплення, крім норм кримінального законодавства. Вважаємо, що цей міжнародний стандарт є одним із найважливіших, що стосуються дитини, адже захист дитини від насильства батьків і інших осіб, які піклуються про неї, є важливим складовим елементом визнання прав дитини, на чому побудовані міжнародні стандарти [3, с. 142]. Тому імplementацію вказаного стандарту в національне законодавство, так само вважаємо задовільною. Доцільним, на наш погляд, є проведення моніторингу для вивчення і дослідження причин та умов насильства з метою вдосконалення норм національного законодавства відповідними змінами.

Міжнародний стандарт, закріплений ст. 12 Конвенції, «забезпечує дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю». Відповідно до цього стандарту дитина розглядається як активний учасник процесу контролю за здійсненням її прав. Даний міжнародний стандарт у національному законодавстві закріплений у ст. 9 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. та ст. 171 Сімейного кодексу.

За висновками моніторингу, проведеного Всеукраїнською Фундацією «Захист Прав Дитини», думкам дитини не завжди приділяється належна увага, адже традиційне ставлення до дітей у суспільстві ще нерідко обмежує повагу до їх поглядів у родині, школах, громадських організаціях. Думка дітей ще недостатньо враховується в контексті ряду юридичних та адміністративних рішень, зокрема в найбільш поширених життєвих ситуаціях, – визначенні місця проживання при розлученні батьків, прийнятті віросповідання та прийнятті рішення щодо входження в прийомну сім'ю, перебування у дитячих будинках чи спеціалізованих школах-інтернатах [6, електронний ресурс].

Ні Конвенція, ні СК не містять вказівки на мінімальний вік дитини, після досягнення якого повинна братися до уваги її думка [15, с. 246]. Ст. 12 Конвенції робить наголос, що право на висловлення своєї думки має дитина, здатна сформулювати власну точку зору. З урахуванням цього можна зробити висновок, що

визначення віку, з якого дитина спроможна це робити, повинно бути обумовлено рівнем розумового розвитку останньої [15, с. 246].

Визначення рівня розвитку дитини у випадках, коли необхідно зафіксувати її думку юридично, не може бути жорстко закріплено віковими показниками. Однак, абсолютно логічно сприймати показник рівня розумового розвитку дитини у зв'язку з її адаптацією в суспільстві, зокрема, початковою загальною освітою (6-10 років), а також індивідуальними показниками розвитку окремої дитини. Конвенція з цього приводу зауважує, що в залежності від зрілості дитини, її поглядам приділяється не однакова увага. Тому, мінімальний вік дитини, після досягнення якого повинна братись до уваги її думка законодавчо встановлювати не має сенсу, оскільки період, в який дитина буде здатною сформулювати власну точку зору в залежності від рівня розумового розвитку та від соціальної адаптованості конкретної дитини є різним. І, у випадку, якщо думка дитини не суперечить її дійсним інтересам, вона має бути врахована.

Маємо думку, що імплементацію даного стандарту можна оцінити як повну, що дозволяє й з точки зору національного законодавства розглядати дитину як активного учасника, зокрема, сімейних правовідносин.

Висновки. Отже, дослідивши частину міжнародних стандартів щодо прав дитини, імплементованих у національне законодавство з моменту ратифікації Україною Конвенції про права дитини 1989 р., можемо зробити висновок: більша частина зазначених стандартів має досить низький рівень вираження та адаптації в національному законодавстві. Складається таке враження, що норми національного законодавства виявляються просто неготовими до переосмислення і послідовного втілення всіх, або хоча б більшої частини міжнародних норм, які стосуються зміни вже існуючого на сьогодні правового стану дитини на краще.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Беседкина Н.И.* Конституционно-правовая защита прав неродившегося ребенка в Российской Федерации : автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.02. – М., 2005.
2. *Веберс Я.Р.* Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве. – Рига : Зинатне, 1976. – 232 с.
3. *Вингловська О.І.* Імплементація міжнародних стандартів прав дитини в національному законодавстві України : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка ; Інститут міжнародних відносин. – К., 2000. – 186 с.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org.ua/ua/news/2008-03-20>.
5. Эмбриональный период развития человека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.medicinform.net/human/humanis/human48.htm>
6. Комплексний моніторинг стану дотримання прав дітей в Україні. Всеукраїнська Фундація «Захист Прав Дітей». – К., 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.upp.org.ua/analytic_1010html
7. Конвенція ООН про права дитини. – К. : ТМ ПрінтІксПрес, 1999. – 32 с.
8. *Лукашук И.И.* Международное право. Главная часть. – М. : БЕК, 1997. – 400 с.
9. Права дитини : [посібник для журналістів]. – К., 2002. – 116 с.
10. Права дитини в Україні – 2006.XIX. Окремі проблеми дотримання прав дитини [Електронний ресурс] // www.helsinki.org.ua/index.php?id=1187868652
11. *Рабінович П.М.* Основні права людини : поняття, класифікація, тенденції // Український часопис прав людини. – 1995. – №1. – 438 с.
12. *Ромовська З.* Закон і сімейні відносини // Юридична газета. – 15.04.2005. – № 6 (42).

13. Ромовська З.В. Особисті немайнові права фізичних осіб // Українське право. – 1997. – № 1.
14. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 568 с.
15. Сімейне право України : підручн. / За ред. Ю.С. Червоного. – К. : Істина, 2004. – 400 с.
16. Червоненко С.В. Международное гуманитарное право. В 2-х кн. Международное право / Отв. ред. Ю.М. Колосов и В.И. Кузнецов. – М. : Международные отношения, 1998. – 624 с.
17. Шершеневич Г.Ф. Курс гражданского права. – Тула : Автограф, 2001. – 682 с.
18. Analyzing moral issues. / Judith A. Boss. – Mayfield Publishing Company, 1999. – 515 p.
19. Marian Balcerek. Prawa dziecka. – Warszawa : PWN, 1986. – 583 s.

Демиденко К.Є. Шляхи імплементації міжнародних стандартів стосовно дитини до національного законодавства

У статті аналізуються фундаментальні стандарти щодо дитини, що зазначені в Конвенції ООН про права дитини 1989 р. та якість їхньої імплементації до системи національного законодавства. В поданій статті мова йде про основні п'ять стандартів, а саме: стандарт щодо життя дитини; стандарт щодо виживання та здорового розвитку дитини; стандарт щодо захисту індивідуальності дитини; стандарт щодо вжиття заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства; стандарт щодо права дитини на висловлення своєї думки.

Ключові слова: права дитини; Конвенція про права дитини; процес імплементації до національного законодавства.

Демиденко Е.Е. Пути имплементации международных стандартов относительно ребенка в национальное законодательство

В статье анализируются фундаментальные стандарты относительно ребенка, которые определены в Конвенции ООН о правах ребенка 1989 г. и качество их имплементации в национальную систему законодательства. В представленной статье речь идет о пяти фундаментальных стандартах, а именно: стандарт относительно жизни ребенка; стандарт относительно выживания и здорового развития ребенка; стандарт относительно защиты индивидуальности ребенка; стандарт относительно использования способов с целью защиты ребенка от всех форм физического и психологического насилия; стандарт относительно права ребенка выразить свое мнение.

Ключевые слова: права ребенка; Конвенция о правах ребенка; имплементация в национальное законодательство.

Demydenko K. Y. Guidelines for implementation of the international standards on child's rights into the national legislation

The article analyses the fundamental standards regarding the rights of the child defined by the UN Convention on the Rights of the Child, 1989 and the quality of their implementation into the national legislative system. The given article discusses the following five fundamental standards: a standard for the child life, a standard for the child survival and healthy growth, a standard for the child identity protection, a standard for the choice of methods to protect the child against all forms of physical and psychological violence, a standard for the child's right to express individual opinion.

Key words: rights of the child, Convention on the Rights of the Child, implementation into the national legislative system.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2011.